

ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים בשנת 1963

בשנת 1963 חלה שוב התרחבות ניכרת בפעילותם של המוסדות הבנקאיים, והתרחבות זו הייתה מלווה עלייה בולטת ברווחיהם.

הגידול בנכסים ובהתחייבויות היה קטן אמנם מאשר ב־1962, שנת הפיחות, אך כשלעצמו לא היה מבוטל כל עיקר (ראה לוח 1). שיעור הגידול בנכסים, וכן בהכנסה התפעולית, היה דומה לזה של ההכנסה הלאומית, למשל. לעומת זאת, עלו הרווחים בשיעור רב הרבה יותר.

לוח 1

הנכסים, ההכנסות, ההוצאות והרווחים של המוסדות הבנקאיים, 1961 עד 1963

(מיליוני ל"י)

העלייה לעומת השנה הקודמת				1963	1962	1961	
אחוזים *		מיליוני ל"י					
1963	1962	1963	1962				
20.7	51.7	569.9	936.1	3,317.3	2,747.4	1,811.3	נכסים ** (סוף השנה) חשבונות מקבילים **
18.6	70.6	183.4	407.4	1,167.5	984.1	576.7	(סוף השנה)
24.7	36.3	51.0	54.9	257.1	206.1	151.2	הכנסות תפעוליות
19.5	35.1	36.9	49.1	225.9	189.0	139.9	הוצאות תפעוליות
81.7	51.3	14.0	5.8	31.1	17.1	11.3	רווח תפעולי
112.4	154.0	8.4	4.5	15.8	7.4	2.9	רווחי-הון נטו

* החישוב מבוסס על מספרים בלתי מעוגלים.
** לפי שיטת החישוב בדו"ח בנק ישראל, 1963, עמ' 286.

העלייה ברווח הכולל נבעה הן מגידול ברווח התפעולי והן מתוספת ניכרת של רווחי הון. היא הייתה בולטת יותר בנכסים המסחריים, אף כי גם רווחי האגודות השיתופיות לאשראי גדלו לא מעט. בין סעיפי ההכנסה חל גידול רב במיוחד בהכנסה מעמלות; מקורו של גידול זה, כנראה, בהתרחבות עסקי תיווך השטרות ובפעילות הנמרצת בשוק ניירות הערך.

ההוצאות הקשורות בהחזקת צוות העובדים גדלו ב־1963 לא פחות מאשר ב־1962, אך לעומת זאת עלו בשיעור מצומצם יותר ההוצאות האחרות ותשלומי הריבית.

רווחי ההון הנוספים נבעו בעיקר ממכירת ניירות-ערך, אולם גם מכירת נכסים אחרים והפרשי הצמדה הביאו למוסדות הבנקאיים רווחי הון לא מבוטלים.

1. ההכנסות התפעוליות

ההכנסות התפעוליות של הבנקים המסחריים גדלו ב-1963 ב-50 מיליון ל"י בקירוב, שהן כ-26 אחוזים. בשנת 1962 הגיע הגידול בעקבות הפיחות ליותר מ-50 מיליון ל"י, אך שיעור הגידול היה 38 אחוזים (ראה לוח 2).

סעיף ה"ריבית ועמלות מהלוואות ושטרות שנוכו" נשאר הגדול מבין סעיפי ההכנסה של הבנקים, אך משקלו פחת והוא עומד עתה על 45 אחוזים מכלל ההכנסות. יש בכך המשך למגמה, הניכרת מזה שנים אחדות. מגמה זו נעוצה בחלקה בגורמים חשבונאיים ובחלקה — בגורמים מהותיים:

(א) בעקבות גידול רב ביתרת הפיקדונות של מקבלי הפיצויים האישיים (פז"ק ותמ"מ) ופיקדונות אחרים במטבע חוץ עלו בקצב מהיר הכנסות הריבית מפיקדונות בבנק ישראל. הטעם לכך הוא שהמוסדות הבנקאיים מפקידים בבנק ישראל את מלוא הסכומים, המופקדים בהם, ורושמים כהכנסה את סכומי הריבית שהם מקבלים עבור המפקידים. את מרבית תקבולי הריבית מפיקדונות אלה מעבירים המוסדות הבנקאיים לידי המפקידים, ורישום תקבולים אלה במלואם כהכנסה מריבית מביא ל"ניפוח" ההכנסה ממקור זה¹ (יותר משני שלישים מתקבולי הריבית של המוסדות הבנקאיים מבנק ישראל הם על פיקדונות פז"ק ותמ"מ). זוהי אחת הסיבות לירידה הניכרת במשקל ההכנסה מהלוואות.

(ב) בשתי השנים האחרונות איפשרו המוסדות הבנקאיים ללקוחותיהם לקבל אשראי במסגרת "תיווך השטרות". המוסדות הבנקאיים אינם רואים את הסכומים, המועברים באמצעותם ממציעי קרנות-הלוואה למבקשיהן, כפיקדונות מחד וכאשראי מאידך, וסכומים אלה אינם נרשמים במאזניהם בין הנכסים וההתחייבויות. רק במקרה שהעסקה נעשית בערבות המוסד הבנקאי, היא נרשמת במאזנו בסעיפי החשבונות המקבילים. לכן אין ההכנסות הקשורות בעסקות תיווך השטרות נרשמות כריבית מהלוואות, אלא כעמלות על שירותים בנקאיים. חלק מתוספת האשראי שקיבלו לקוחות המוסדות הבנקאיים — זה הקשור ב"תיווך השטרות" — אינו מתבטא אפוא בגידול הכנסותיהם של המוסדות הבנקאיים מריבית.

ההכנסות מעמלות הן סעיף ההכנסה השני בגודלו, ושיעור הגידול בו ב-1963 היה גדול משל כל סעיף הכנסה אחר. אין פירוט מלא של התחלקות ההכנסה מעמלות לסעיפיה השונים. ההכנסה מעמלות הקשורות בעסקות מטבע חוץ, נאמנות וביטוח גדלה ב-25 אחוזים לעומת 1962 (בשנת 1962, שנת הפיחות, היה הגידול רב הרבה יותר). בעוד שההכנסה מעמלות שירותים בנקאיים אחרים גדלה ב-40 אחוזים. כאן תפסו, כנראה, מקום מרכזי שני סוגי עסקים:

(א) תיווך שטרות. יתרת תיווך השטרות גדלה במשך השנה ב-70 מיליון ל"י בקירוב², ועמלות התיווך והערבות נעו בין 3 ל-7 אחוזים במוסדות שונים.

¹ הבנקים אינם מפרידים כרישומיהם בין תקבולי הריבית על פיקדונות הקשורים בפז"ק ותמ"מ לבין תקבולי הריבית על פיקדונותיהם הרגילים, במטבע ישראלי, בבנק ישראל. גם שיטת הרישום בבנק ישראל אינה מאפשרת לעמוד על ההכנסות שווקפים הבנקים לחשבונם מכל מקור לחוד. בנק ישראל מזכה את חשבון המוסדות הבנקאיים בריבית רק בתום תקופת הפיקדון. נוסף לכך חלק מן הריבית על פז"ק ותמ"מ משלם האוצר, ותשלומים אלה אינם כלולים בחשבונות בנק ישראל. כנגד "ניפוח" ההכנסה מפיקדונות חל "ניפוח" ההוצאה בסעיף תשלומי ריבית. בנידון זה ראה להלן.

² ראה דו"ח בנק ישראל לשנת 1963, ע"ע 259 ו-260.

(ב) מסחר והפצה של ניירות ערך. בשנת 1963 התרחבה הפעילות בשוק ניירות-הערך בשיעור רב מאוד¹. מהתרחבות זו נהנו הבנקים כסוכני ניירות ערך, מחד, וכמפיצים, מאידך. נפח העסקות בניירות הרשומים בבורסה הסתכם, לפי האומדן, ב־360 מיליון ל"י, כפליים ויותר מאשר ב־1962. הנפקת מניות הרשומות בבורסה הגיעה לסכום של 175 מיליון ל"י (במחירי ההנפקה) — פי שניים מאשר בשתי השנים 1961 ו־1962 יחד². הריבית על פיקדונות היא סעיף ההכנסה השלישי בגודלו, אולם, כאמור, יש "ניפוח" רב ברישום ההכנסות ממקור זה. הריבית המתקבלת מבנק ישראל על פיקדונות מסוג פו"ק ותמ"מ מועברת רובה ככולה לבעלי הפיקדונות, בעוד שהמוסדות הבנקאיים ממלאים בעסקה תפקיד של סוכנים גרידא.

בשנת 1963 גדלה היתרה הממוצעת של פו"ק במוסדות הבנקאיים כמעט ב־50 אחוזים, אך לעומת זאת, חלה האטה ניכרת בקצב הגידול של פיקדונות תמ"מ, ויתרתם הממוצעת עלתה ב־15 אחוזים בקירוב³. הממוצע החודשי של היתרות הנזילות של המוסדות הבנקאיים, במטבע ישראלי, המוחזקות בבנק ישראל, עלה ביותר מ־50 אחוזים⁴. נוכח קצב העלייה המהיר של פו"ק ושל היתרות הנזילות, שחלק ניכר מהן נושא ריבית, אין תימה שתקבולי הבנקים מריבית על פיקדונות המוחזקים בבנק ישראל עלו ב־37 אחוזים לעומת 1962.

בתקבולי הבנקים מריבית ומדיבידנדה חלה ב־1963 עלייה של יותר מ־29 אחוזים. אך יש לזכור שאין זו כל ההכנסה של המוסדות הבנקאיים מהשקעותיהם בניירות ערך. למעלה ממחצית רווחי ההון מקורם במכירת ניירות ערך. ההכנסה מרווחי הון הגיעה ב־1963 לשני שלישים בקירוב מן ההכנסה מריבית ומדיבידנדה מניירות ערך.

ההבדלים הבולטים ביותר בין 1962 ל־1963 בהרכב תוספת ההכנסות הם הירידה במשקל ההכנסה מפיקדונות לעומת הגידול במשקל ההכנסה מעמלות (ראה לוח 3). השינויים בחשיבותם היחסית של סעיפי הכנסה שונים הביאו לתמורות בהתפלגות הכנסות הבנקים (ראה לוח 4). בין 1960 ל־1963 פחת משקל ההכנסה מהלוואות וגדל משקל הכנסה ממקורות אחרים. תהליך זה משקף שינוי לא מבוטל באופי עסקיהם של המוסדות הבנקאיים בשנים האחרונות: חשיבות עסקי האשראי הרגילים פחתה, בעוד שעסקי ניירות הערך, תיווך השטרות והשירותים הבנקאיים לסוגיהם תפסו מקום נכבד יותר מאשר בשנות החמישים.

הכנסות האגודות השיתופיות לאשראי גדלו בקצב איטי בהרבה מאשר הכנסות הבנקים — בדומה להתפתחות מזה שנים אחדות. במגמות הגידול בסעיפי ההכנסה השונים אין הקבלה בין הבנקים לאגודות השיתופיות לאשראי.

הכנסת האגודות מריבית ועמלות על הלוואות פחתו בשנת 1963 לעומת 1962 בעקבות ירידה בירת האשראי הממוצעת, שניתנה על־ידי האגודות, הן ממקורותיהן העצמיים והן מפיקדונות הממשלה לסוגיהם⁵. בהכנסות מעמלות שירותים בנקאיים חלה עלייה בדומה ל־1962, ואילו תקבולי הריבית על פיקדונות בבנק ישראל גדלו בשיעור רב יותר, גם זאת בניגוד למגמת ההתפתחות אצל הבנקים.

¹ ראה שם, ע"ע 353 עד 355.

² ראה שם, ע"ע 355 ו־362.

³ ראה שם, ע"ע 267 ו־269. הירידה בירת תמ"מ החלה ביוני 1963. כזכור, הופחת שער הריבית על תמ"מ מ־7 ל־4.5 אחוזים בפברואר 1963, בעוד שהריבית על פו"ק נשארה 7 אחוזים.

⁴ ראה שם, ע' 284. שער הריבית הממוצע על כלל היתרות הנזילות, שהחזיקו המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל, הגיע ל־2.9 אחוזים בקירוב. זהו אומדן בלבד. חישוב מדויק אינו אפשרי בשל הבדלים בשיטות הרישום בין המוסדות הבנקאיים לבנק ישראל.

⁵ פיקדונות הציבור במטבע ישראלי — עובר ושב ולזמן קצוב — היו גדולים ב־1963 ב־10 אחוזים בממוצע, אולם העלאת שיעורי הנזילות מנעה הרחבת אשראי ממקור זה. הפיקדונות למתן הלוואות, של הממשלה ואחרים, היו נמוכים יותר ב־1963.

לוח 2

ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, לפי סעיפים, 1962 ו-1963

(אלפי ל"י)

האגודות השיתופיות לאשראי		הבנקים המסחריים						
אחוז העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת		1963	1962	אחוז העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת		1963	1962	
1963	1962			1963	1962			
-6.8	-3.8	1,260	1,352	9.7	15.2	15,639	14,251	הכנסות
-2.8	23.7	9,965	10,255	19.4	18.9	91,007	76,198	ריבית ועמלות מהלוואות ושטרות שנוכו הלוואות מפיקדונות הממשלה הלוואות אחרות
-3.3	19.7	11,225	11,607	17.9	18.3	106,646	90,449	סך הכל
70.1	22.8	1,245	732	37.1	134.3	44,378	32,374	ריבית מפיקדונות
38.2	19.0	796	576	-9.9	111.5	4,289	4,758	פיקדונות שהוחזקו בבנק ישראל (במטבע ישראלי ובמטבע חוץ) פיקדונות במוסדות אחרים
56.0	21.1	2,041	1,308	31.1	131.1	48,667	37,132	סך הכל
-7.6	-15.1	596	645	29.4	43.3	14,880	11,498	ריבית ודיבידנדה מניירות ערך
31.8	31.7	4,876	3,700	40.2	28.2	52,269	37,279	עמלות
-46.9	83.0	137	258	25.1	72.5	15,356	12,273	שירותים בנקאיים עסקות מטבע חוץ, ביטוח ונאמנות
26.6	34.2	5,013	3,958	36.5	36.9	67,625	49,552	סך הכל
7.7	20.9	18,875	17,518	26.0	38.0	237,818	188,631	סך כל ההכנסות התפעוליות
16.2	19.6	6,390	5,498	23.9	22.7	65,928	53,191	הוצאות
9.8	27.3	1,340	1,220	37.6	28.9	14,204	10,322	שכר, משכורות ותשלומים גלויים שכר ומשכורות תשלומים גלויים (לרבות פנסיות)
15.1	20.9	7,730	6,718	26.2	23.7	80,132	63,513	סך הכל

0.8	50.6	2,213	2,194	37.5	38.7	17,128	12,448	ריבית על פיקדונות הציבור
-44.8	87.0	95	172	-24.0	120.7	5,950	7,829	פיקדונות עובר ושב
-16.2	-12.4	1,534	1,831	14.2	62.5	46,580	40,804	תכניות חיסכון מאושרות
-8.5	15.4	3,842	4,197	14.0	62.3	69,658	61,081	פיקדונות אחרים (לרבות פיקדונות מטבע חוץ)
								סך הכל
1,415.8	-39.7	538	38	154.0	-7.1	3,888	1,531	ריבית לאחרים
-38.1	31.9	772	1,248	4.7	20.3	11,071	10,579	על פיקדונות הממשלה
9.1	26.6	1,216	1,115	46.7	49.9	6,813	4,645	גכיון משנה בבנק ישראל
5.2	27.0	2,526	2,401	29.9	23.8	21,772	16,755	למוסדות בנקאיים וכספיים (לרבות עמלות)
								סך הכל
3.0	9.2	2,037	1,977	17.8	31.2	28,170	23,908	הוצאות מינהליות ואחרות
9.0	30.4	411	377	14.0	28.6	3,889	3,411	הוצאות מינהליות
5.7	14.5	442	418	4.6	37.5	3,365	3,217	פחת
-10.2	96.7	47	59	93.1	79.6	1,890	979	תרומות ומסים (להוציא מס הכנסה)
4.0	13.5	2,937	2,831	18.4	32.6	37,314	31,515	חובות רעים (נטו) *
								סך הכל
5.5	18.9	17,035	16,147	20.8	36.9	208,876	172,864	סך כל ההוצאות התפעוליות
34.2	50.8	1,840	1,371	83.6	51.0	28,942	15,767	הרווח התפעולי
198.3	..	182	61	209.9	..	4,239	1,368	רווחי הון (נטו)
112.8	..	166	78	149.3	47.6	9,682	3,884	מהפרשי הצמדה **
-5.3	-68.4	18	19	213.3	103.7	1,542	446	ממכירות ניירות ערך
-150.0	66.6	2	5	-68	1,562	ממכירת נכסים אחרים
125.8	365.7	368	163	112.1	154.0	15,395	7,260	משיערוך נכסים
								סך כל רווחי ההון נטו
43.9	62.5	2,208	1,534	92.5	73.1	44,337	23,027	סך כל הרווחים לפני תשלום מס הכנסה

* חובות שנמחקו והפרשה לחובות מסופקים, בניכוי חובות מחזקים שנבנו.
** ההכנסות מהפרשי הצמדה, בניכוי הוצאות והפרשות בקשר להתחייבויות צמודות.

הרכב תוספת ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, 1962 ו-1963

האגודות השיתופיות לאשראי				הבנקים המסחריים				
1963		1962		1963		1962		
אחוזים	אלפי ל"ג	אחוזים	אלפי ל"ג	אחוזים	אלפי ל"ג	אחוזים	אלפי ל"ג	
								ה הכנסות :
-28.1	-382	63.0	1,910	32.9	16,197	26.9	13,988	ריבית ועמלות על הלוואות
54.0	733	7.5	228	23.5	11,535	40.6	21,064	ריבית מפקדונות
-3.6	-49	-3.8	-115	6.9	3,382	6.7	3,476	ריבית ודיבידנדה מניירות ערך
77.7	1,055	33.3	1,008	36.7	18,073	25.8	13,369	עמלות
								סך כל ההכנסות התפעוליות
100.0	1,357	100.0	3,031	100.0	49,187	100.0	51,897	
								ה שימוש בהכנסות :
74.6	1,012	38.3	1,162	32.8	16,133	24.4	12,642	שכר ותשלומים נלווים
-26.2	-355	18.4	559	17.4	8,577	45.2	23,449	ריבית על פיקדונות הציבור
9.2	125	16.9	511	10.2	5,017	6.2	3,216	ריבית לאחרים
7.8	106	11.1	337	12.8	6,285	14.0	7,266	הוצאות מינהליות ואחרות
34.6	469	15.2	462	26.8	13,175	10.2	5,324	רווח תפעולי
								סך הכל
100.0	1,357	100.0	3,031	100.0	49,187	100.0	51,897	
								ה רווחים :
69.6	469	78.3	462	61.8	13,175	54.7	5,324	רווח תפעולי
30.4	205	21.7	128	38.2	8,135	45.3	4,402	רווח הון
								סך כל הרווחים
100.0	674	100.0	590	100.0	21,310	100.0	9,726	

תוספת ההכנסות של האגודות נבעה ב-1963 מעמלות שירותים, ובמידה פחותה מזו במקצת — מריבית על פיקדונות. בבנקים תרמה הריבית מהלוואות לתוספת ההכנסות יותר מאשר ריבית הפיקדונות, ורק מעט פחות מאשר עמלות השירותים (ראה לוח 3).
 על אף הבדל זה בהרכב תוספת ההכנסות מגלה התפלגות ההכנסות בכללותן מגמות התפתחות דומות באגודות השיתופיות ובבנקים המסחריים: ירידה במשקל הריבית מהלוואות, ולעומתה — עלייה במשקל ההכנסות מריבית על פיקדונות ומעמלות שירותים (ראה לוח 4). הבדל ניכר רק בסעיף ההכנסות הקטן ביותר: ריבית ודיבידנדה מניירות ערך.

2. ההוצאות התפעוליות

ההוצאות התפעוליות של המוסדות הבנקאיים גדלו ב-1963 בשיעור נמוך יותר מאשר ההכנסות, והתפתחות זו התבטאה בגידול ניכר ברווחים התפעוליים.
 בסעיף ההוצאות הגדול ביותר — שכר ומשכורת, פנסיה ותשלומים נלווים — חל בבנקים גידול של 26.2 אחוזים לעומת 23.7 אחוזים ב-1962. שיעור הגידול בתשלומים הנלווים, לרבות

התפלגות ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, 1960 עד 1963

האגודות השיתופיות לאשראי				הבנקים המסחריים				
1963	1962	1961	1960	1963	1962	1961	1960	
אחוזים מכלל ההכנסות התפעוליות								
ה הכנסות :								
59.5	66.3	66.9	68.5	44.8	47.9	55.9	59.3	(1) ריבית ועמלות מהלוואות
10.8	7.5	7.5	7.5	20.5	19.7	11.7	10.6	(2) ריבית מפיקדונות
								(3) ריבית ודיבידנדה
3.2	3.7	5.2	5.7	6.3	6.1	5.9	5.1	מניירות ערך
26.5	22.6	20.4	18.3	28.4	26.3	26.5	25.0	(4) עמלות שירותים
סך כל ההכנסות התפעוליות								
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
ה הוצאות :								
(1) שכר, משכורות ותשלומים נלווים								
40.9	38.3	38.4	38.7	33.7	33.9	37.6	38.9	
(2) ריבית על פיקדונות הציבור								
20.4	24.0	25.1	24.6	29.3	32.4	27.5	25.7	
(3) ריבית לאחרים								
13.4	13.7	13.0	13.2	9.1	8.9	9.9	10.9	
(4) הוצאות מינהליות אחרות								
15.6	16.2	17.2	16.1	15.7	16.4	17.4	16.8	
סך כל ההוצאות התפעוליות								
90.3	92.2	93.7	92.6	87.8	91.6	92.4	92.3	
הרווח התפעולי								
9.7	7.8	6.3	7.4	12.2	8.4	7.6	7.7	
אחוזים מסך כל הרווחים לפני תשלום המס								
83.3	89.4	96.3	102.7	65.3	68.5	78.5	80.8	(1) הרווח התפעולי
16.7	10.6	3.7	-2.7	34.7	31.5	21.5	19.2	(2) רווחי ההון נטו
סך הרווחים לפני מס הכנסה								
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

פנסיה, היה רב במידה ניכרת מאשר בתשלומי השכר והמשכורות. ראוי לציין כי ב-1963 גדל המספר הממוצע של עובדי הבנקים פחות מאשר ב-1962 — 11.2 לעומת 12.6 אחוזים. ההוצאות הממוצעות לעובד גדלו איפוא ב-1963 בשיעור רב יותר מאשר ב-1962 — 14.9 לעומת 9.8 אחוזים. אולם בעוד ששיעור העלייה בשכר הממוצע היה גדול ב-1963 רק במעט מאשר ב-1962 (11.4 אחוזים לעומת 8.9 אחוזים), גדלו התשלומים הנלווים לעובד בשיעור רב הרבה יותר — 23.9 לעומת 14.4 אחוזים.¹ מסתבר כי בשנה של הקפאת שכר — שגם בה עלה השכר בשיעור לא-מבוטל — קיים לחץ להטבות אחרות, ושיעור הגידול בהן הגיע לממדים ניכרים.²

לעומת זאת הואט קצב הגידול במרבית סעיפי ההוצאה האחרים. הריבית ששולמה על פיקדונות הציבור גדלה ב-1963 ב-14 אחוזים בלבד לעומת קרוב לשני-שלישים ב-1962. ההתפתחויות במרכיביו השונים של סעיף הוצאה זה נבדלו זו מזו. הריבית על פיקדונות עובר ושב גדלה בשיעור דומה לזה של 1962. שער הריבית עלה במקצת — היתרה הממוצעת של הפיקדונות גדלה במעט יותר מ-30 אחוזים, בעוד שהוצאות הריבית גדלו ב-37.5 אחוזים — אולם העלייה בו ב-1962 היתה בולטת הרבה יותר: או גדלו תשלומי הריבית ב-39 אחוזים בקירוב, בעוד שהיתרה הממוצעת של הפיקדונות לא גדלה אלא במחצית שיעור זה. הריבית ששולמה על תכניות חיסכון מאושרות פחתה בשנת 1963. הסיבה לכך היא כי ב-1962 חיבו הבנקים את הוצאותיהם ב"פיצוי" לחוסכים בתכניות הבלתי צמודות, שנפגעו על-ידי הפיחות, בעוד שחלק מכספי תכניות אלה הושקעו על-ידי הבנקים בנכסים צמודים. ב-1963 חזרו ההוצאות בסעיף זה לממדיהן הרגילים — הן היו נמוכות ב-25 אחוזים על אף גידול של יותר מ-25 אחוזים ביתרה הממוצעת במסגרת תכניות החיסכון. הריבית ששולמה על פיקדונות אחרים — בכללם פז"ק, תמ"מ, פת"ח ופיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי — היתה גבוהה ב-1963 רק ב-14 אחוזים מאשר ב-1962, אף-על-פי שיתרות הפיקדונות במטבע-חוץ ובהצמדה למטבע-חוץ עלו בשיעור רב יותר. שלושה גורמים תרמו לצמצום תשלומי הריבית בסעיפים אלה: היתרה הממוצעת של הפיקדונות הרגילים לזמן קצוב במטבע ישראלי היתה נמוכה ב-1962 ב-20 אחוזים מאשר ב-1962; הריבית על פיקדונות תמ"מ הופחתה בפברואר 1963 מ-7 ל-4.5 אחוזים; ואילו הריבית על פיקדונות פת"ח הופחתה בספטמבר 1962 מ-6 ל-4 אחוזים.

בשאר תשלומי הריבית (לממשלה — בקשר לפיקדונות למתן הלוואות, לבנק ישראל — בקשר לניכיון משנה, ולמוסדות בנקאיים וכספיים) חלה ב-1963 עלייה, אך בשיעורים שונים. גידול רב חל בתשלומים הקשורים בניכיון משנה, בעוד שהריבית על פיקדונות הממשלה גדלה רק במעט. האטה רבת-משמעות חלה בקצב הגידול של ההוצאות המינהליות, למרבית סוגיהן. בשנים 1961 ו-1962 גדלו הוצאות אלה בשיעור רב — למעלה מ-30 אחוזים בכל שנה — שעלה על זה של הגידול בהוצאות שכר ומשכורות. ייתכן שהסיבה להאטה היא הירידה במספר הסניפים החדשים (אף כי זו ניכרה כבר ב-1962) או השלמת תכניות התארגנות במספר בנקים; מכל מקום אין ספק כי היא תרמה תרומה חשובה לעלייה ברווחים התפעוליים. סעיף אחד בו חלה עלייה בולטת ב-1963 הוא ההפרשה לחובות רעים וחובות שנמחקו. קשה לקבוע על יסוד הנתונים המצויים, אם עלייה זו משקפת עלייה בסיכון הכרוך בעסקי האשראי, או שהבנקים רק ניצלו את השנה הנוחה מבחינת הרווחיות כדי להגדיל את הקרנות השמורות לכיסוי חובות רעים בעתיד.

אצל האגודות השיתופיות גדלו ההוצאות כמעט בכל הסעיפים בשיעור נמוך יותר מאשר ב-1962. לא ניכרת כאן גם התופעה, המציינת את הבנקים, של גידול רב יותר בתשלומים הנלווים. הרכב השימושים מלמד שב-1963 נטלו תשלומי הריבית רק רבע מתוספת ההכנסה בבנקים,

¹ התשלומים הנלווים, שעליהם מבוסס החישוב, כוללים גם פנסיה, אולם ניכוי תשלומי הפנסיה מן החישוב אינו משנה את התוצאות אלא במעט — שיעור הגידול ב-1963 24.4 אחוזים לעומת 14.0 אחוזים ב-1962.

² חישוב על יסוד השינוי מממוצע למוצע עשוי להטעות, אך במקרה דגן אין ספק שהגידול ב-1963 היה רב יותר מאשר ב-1962, אף כי אין ברשותנו נתונים על מועדי מתן ההטבות.

בעוד שב-1962 הגיע חלקם ליותר ממחצית התוספת (ראה לוח 3). לעומת זאת, הוצא חלק גדול יותר מתוספת ההכנסות על שכר ותשלומים נלווים, ובייחוד גדל החלק שנותר כרווח תפעולי. השינוי בהתפלגות ההוצאות בכללותן (לוח 4) היה פחות בולט, אך בכל זאת ראוי לציון העובדה שחלקו של הרווח התפעולי בכלל ההכנסות גדל מ-8.4 אחוזים ב-1962 ל-12.2 אחוזים ב-1963. התחלקות השימושים אצל האגודות מראה כי ב-1963 לא נטלו תשלומי הריבית מאומה מן התוספת. מרבית התוספת נבלעה על-ידי גידול בתשלומי השכר והמשכורות, אך חלק לא מבוטל ממנה נותר כתוספת לרווח התפעולי. התחלקות השימושים אצל האגודות בכללותן מצביעה על עלייה במשקל השכר והתשלומים הנלווים ובמשקל הרווח התפעולי לעומת ירידת-מה בחלק ההכנסות שהוקדש לתשלום ריבית.

3. הרווחים

ההכנסות התפעוליות של המוסדות הבנקאיים גדלו ב-1963 בשיעור רב יותר מהוצאותיהם התפעוליות. הפער בין קצב הגידול של ההוצאות לזה של ההכנסות היה גדול בייחוד בבנקים. התפתחות זו התבטאה בגידול רווחיהם התפעוליים של הבנקים מ-15.8 מיליון ל"י ב-1962 ל-28.9 מיליון ל"י ב-1963, כלומר בשיעור של 84 אחוזים בקירוב. גם באגודות גדל הרווח התפעולי (מ-1.4 ל-1.8 מיליון), אך שיעור הגידול היה קטן מאשר ב-1962. על התפתחות נוחה זו של הנתונים התפעוליים נוספה העובדה ששנת 1963 היתה גם שנת רווחי הון ניכרים. הרווחים ממכירת ניירות ערך גדלו בשיעור רב עם הגיאות בשוק ניירות הערך. כן גדלו הרווחים הנובעים מהפרשי הצמדה — דהיינו עודף הסכומים, שקיבלו המוסדות הבנקאיים מהשקעת נכסיהם בתנאי הצמדה, על הסכומים ששילמו למפקידים בפיקדונות צמודי ערך. סך כל

לוח 5

רווחיות המוסדות הבנקאיים, 1962 ו-1963

האגודות השיתופיות לאשראי		הבנקים המסחריים *		
1963	1962	1963	1962	
אלפי ל"י				
13,751	13,575	128,284	68,363	ההון העצמי ** (מוצע חודשי)
1,840	1,371	28,458	15,261	הרווח התפעולי
2,208	1,534	43,853	22,447	הרווח הנקי
1,250	797	27,915	13,197	הרווח הנקי בניכוי הפרשה למס הכנסה
אחוזים				
13.4	10.1	22.2	22.3	הרווח התפעולי באחוזים מההון העצמי
16.0	11.3	34.2	32.8	הרווח הנקי באחוזים מההון העצמי
9.1	5.9	21.8	19.3	הרווח הנקי, בניכוי הפרשה למס הכנסה, באחוזים מההון העצמי

* להוציא בנקים זרים שאין להם הון עצמי מקומי.
** ההון הנפרע והרוכזות הנלוויות לפי הדינים והשבונות החודשיים למפקח על הבנקים.

הבנקים המסחריים, לפי שיעור גידול סך כל רווחיהם לפני תשלום המס, 1962 ו-1963

השנה	אחוז גידול הרווח	ירידה	0-25	25-50	50-100	למעלה מ-100
1962	6	5	2	3	10	
1963	5	1	4	4	12	

רווחי הבנקים לפני תשלום מס הכנסה עלה על 44 מיליון ל"י — לעומת 23 מיליון ל"י ב-1962. סך רווחי האגודות גדל מ-1.5 ל-2.2 מיליון ל"י.

שיעור הגידול ברווחים היה גבוה משיעור הגידול של כל שאר ממדי הפעילות של המוסדות הבנקאיים: הנכסים, ההכנסות, ההון עצמי וכו'. אין ספק איפוא, שחלה ב-1963 עלייה ברווחיות המוסדות הבנקאיים. מדידת הרווחיות ביחס להון העצמי (ראה לוח 5) מצביעה על עלייה ברווחיות, אף-על-פי שבשנת 1963 חל גידול ללא תקדים בהון העצמי (שהוכפל כמעט, בממוצע חודשי)¹. כדי לעמוד על פשר הגידול ברווחיות המוסדות הבנקאיים, ובייחוד זה של הבנקים המסחריים, יש לברר תחילה לפחות שתי שאלות שאין בנתונים המצרפיים משום תשובה להן²: (א) האם עליית הרווחיות היא תופעה כללית, או שמא היא מוגבלת למוסדות בנקאיים מסוימים?

(ב) מה המאפיין את אותם המוסדות הבנקאיים שרווחיהם עלו יותר משל האחרים? בשנת 1963 גדל הרווח התפעולי ב-21 מתוך 26 הבנקים המסחריים, ופחת ב-5 מהם (גם סך כל הרווחים לפני תשלום מס-הכנסה של 21 מן הבנקים גדל). העלייה ברווחים היתה איפוא תופעה כללית כמעט, אך שיעור העלייה היה שונה במידה רבה מבנק לבנק. ב-12 בנקים גדל ב-1963 סך כל הרווח לפני תשלום המס ביותר מ-100 אחוזים, אך היו גם 5 בנקים שרווחיהם הנקיים פחתו. (בשנת 1962 היה הפיזור בולט עוד יותר — לעומת 10 בנקים שרווחיהם הוכפלו ויותר היו 9 שרווחיהם פחתו או עלו בשיעור נמוך מ-10 אחוזים).

חלק ניכר מן הגידול ברווחים התרכז במספר מצומצם יחסית של בנקים. מתוך תוספת רווח נקי של 21 מיליון ל"י ב-1963 נטלו 5 הבנקים, שרווחיהם עלו בסכומים הגדולים ביותר, כ-85 אחוזים. חלקם של בנקים אלה בסך כל הרווח הנקי היה למטה מ-75 אחוזים, וגם חלקם במדדים אחרים של הפעילות נפל מ-85 אחוזים.

כמה קווים מייחדים את התפתחות חשבונות ההכנסה וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, שאצלם גדל הרווח ב-1963 בשיעור גבוה במיוחד.

(א) קצב גידול מהיר. ב-9 מתוך 12 הבנקים, שרווחיהם גדלו ב-100 אחוזים ומעלה, הגיע גידול ההכנסות התפעוליות (בצירוף רווחי הון נטו) ליותר מ-30 אחוזים, בעוד שמבין 14 הבנקים הנותרים חל קצב גידול דומה ב-5 בלבד, ומאלה היו 4 שרווחיהם גדלו ביותר מ-50 אחוזים. חשיבות הגידול המהיר בהכנסות מובלטת על-ידי העובדה שאין למוסדות הבנקאיים שליטה מלאה על הוצאותיהם. הוצאות השכר והוצאות מינהליות

¹ הנתונים על ההון העצמי אינם מדויקים. חסרים נתונים על קרנות פנימיות מסוגים שונים ועל יתרת חשבונות רווח והפסד. לעומת זאת כלולות בנתונים מאז ראשית 1963 "קרנות הון ואחרות", שחלק ניכר מהן קשור בפרמיות שנתקבלו עם הפצת מניות בשער גבוה מן הנקוב. מאחר שאין הנתונים מאפשרים השוואה מדויקת בין 1962 ל-1963, יש לראות במספרים אלה אומדן גרידא.

² הדיון להלן יתרכז בבנקים המסחריים בלבד.

מסוימות גדלות בתקופה של עליית מחירים גם ללא קשר להרחבה בפעילות. הרחבה מהירה בהכנסות מקילה על כיסוי העלייה המתמדת בהוצאות.

(ב) רווחי הון ניכרים. ב־6 מתוך 12 הבנקים הללו היה לרווחי ההון משקל גבוה מהממוצע. רק ב־2 משאר הבנקים עלו רווחי ההון על הממוצע.

(ג) עמלות שירותים. בבנקים, שרווחיהם גדלו בקצב מהיר ב־1963, התרחבו בייחוד אותם סוגי עסקים הקשורים בהכנסה מעמלות. ב־7 מתוך 12 הבנקים הנזכרים גדלה ההכנסה מעמלות ביותר מהממוצע. גם ב־7 משאר הבנקים גדלה ההכנסה מעמלה יותר מהממוצע. באחד מאלה גדל הרווח הנקי ביותר מ־50 אחוזים, וב־3 אחרים — בין 25 ל־50 אחוזים.